

SİVİLİZASIYA VƏ MULTİKULTURALİZM

Hər bir cəmiyyətin, xalqın idealları, prinsipləri, dəyərləri müasir sivilizasiyanın nailiyyətləri ilə vəhdətdə öyrənilərsə, onun yeniləşməsi işi, humanist və demokratik görkəm alması prosesi bir o qədər səmərəli və intensiv gedər, global problemlərin həlli yolları xeyli sadələşərdi. Bu cəhətə xüsusi önəm verilməlidir ki, bu anlayışın tədqiqi bir tərəfdən bəşəriyyətin tarixi inkişaf səviyyəsi haqqında təsəvvürümüzü xeyli dərəcədə zənginləşdirmək imkanı qazandırır, ictimai tərəqqinin mexanizmini daha mükəmməl və ətraflı surətdə dərk etməyə şərait yaradır, digər tərəfdən, bəşər cəmiyyətinin inkişafının keyfiyyət tərəflərini, onun təkmilləşməsi ilə əlaqədar səciyyəvi əlamətləri daha aydın təsəvvür etməyə imkan verir. Bu həm də müxtəlif sivilizasiyalar kontekstində tarixi proses və onun parametrləri, habelə tarixi inkişafın mahiyyəti, hərəkətverici qüvvələri haqqında daha düzgün və elmi təsəvvürlər irəli sürməyə imkan verir. Digər tərəfdən, müasir qloballaşan dünyada müxtəlif sivilizasiyaların, xüsusən də Qərb və Şərq sivilizasiyalarının qarşılıqlı münasibətlərinin müəyyənləşdirilməsi, onlar arasında qarşılıqlı anlaşma və multikultural mühitin formalaşdırılması, qarşıdurmadan və ziddiyyətlərdən sivilizasiyalararası dialoqa gedilməsi getdikcə daha mühüm aktuallıq kəsb edir. Bu xüsusilə, son vaxtlar Suriya və İraq ətrafında, bütövlükdə Yaxın Şərqdə baş verən hadisələr fonunda daha aktual görünür və multikultural mühitin daha da sağlamlaşdırılması, onu beynəlxalq münasibətlərin aparıcı elementinə çevrilməsi zərurətini gücləndirir.

Bu cəhətə xüsusi önəm verilməlidir ki, bu anlayışların bir kontekstdə öyrənilməsi bir tərəfdən bəşəriyyətin tarixi inkişaf səviyyəsi haqqında təsəvvürümüzü xeyli dərəcədə zənginləşdirməklə ictimai tərəqqinin mexanizmini daha mükəmməl və ətraflı surətdə dərk etməyə şərait yaradır, digər tərəfdən, bəşər cəmiyyətinin inkişafının keyfiyyət tərəflərini, onun təkmilləşməsi ilə əlaqədar səciyyəvi əlamətləri daha aydın təsəvvür etməyə imkan verir. Bu həm də müxtəlif sivilizasiyalar kontekstində tarixi proses və onun parametrləri, habelə tarixi inkişafın mahiyyəti, hərəkətverici qüvvələri, eləcə də multikultural baxışların yaranması və inkişafı haqqında daha düzgün və elmi təsəvvürlər irəli sürməyə şərait yaradır.

İndi aydın nəzərə çarpır ki, ziddiyyətli və birmənalı qiymətləndirilməsi çətin olan ictimai inkişaf prosesində bəşər sivilizasiyasının inkişafında ümumi, orta qəhətlər yavaş da olsa, artıb çoxalır. Eyni zamanda son illərdə milli münasibətlərdə yaranan yeni cəhətlər, xüsusən xalqların milli mədəniyyətlər vasitəsilə inteqrasiya etmək cəhdləri sivilizasiya kateqoriyasının təhlilində milli cəhətlərin də nəzərə alınmasını daha çox tələb etməyə başlayıb. Çünki sivilizasiyanın ilk dövrlərinə nisbətən müasir şəraitdə ayrı-ayrı sivilizasiyaların məzmununda milli özünəməxsus cəhətlər daha qaba-

riq surətdə nəzərə çarpmaqda, multikultural baxışların inkişafına da ciddi təkan verməkdədir.

Azərbaycanda təşəkkül tapmış davamlı tolerantlıq mühiti, sivilizasiyalar, mədəniyyətlər və dinlərarası dialoq praktikası bir model olaraq dünyanın diqqətini çəkir, Azərbaycan cəmiyyətində bərqərar olmuş möhkəm milli-mənəvi həmrəylik və ictimai-siyasi sabitliklə birləşərək ictimai-siyasi və iqtisadi tərəqqinin mühüm elementinə çevrilir. Dinindən, irqindən, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşlarımız heç bir ayrı seçkiləyə məruz qalmadan Konstitutiyaımızın onlara verdiyi bütün hüquqlardan lazımi səviyyədə yararlanırlar. Elə bunun nəticəsidir ki, əsas ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilən, indi isə hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilən milli, etnik, dini siyasət ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunu daha da artırır.

Avropaya inteqrasiya yolunu seçmiş doğma Azərbaycanımız son illərdə bir sıra möhtəşəm yaşırlara, əhəmiyyətli intellektual forumlara ev sahibliyi etməklə beynəlxalq münasibətlər sisteminə daha fəal rol oynamaqla, iqtisadi çiçəklənmə ilə yanaşı, siyasi nüfuzunu daha da yüksəltmək yoluna qədəm qoymuş, dünyaya yüksək tolerantlıq və multikulturalizm nümunələri təqdim etməyə başlamışdır. Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev fondunun sədri, UNESCO və İSESCO-nun xoş məramlı səfiri Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə Bakıda hər il keçirilən və tarixə "Bakı prosesi" kimi düşmüş beynəlxalq konfranslar Azərbaycanı multikulturalizm və tolerantlığın hökm sürdüyü örnek ölkə kimi bütün dünyaya tanıdır. BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumunun da burada keçirilməsi doğma paytaxtımızın bu sahədəki imicini daha da möhkəmləndirib. Prezident İlham Əliyev tərəfindən Azərbaycanda bu ilin multikulturalizm ili elan edilməsi multikulturalizmin Azərbaycanda modelinin nümunəvi model kimi bütün dünyada yayılmasına geniş meydan açır. Hazırda bütün dünyada Azərbaycandakı multikulturalizm modelinin öyrənilməsinə diqqət artır. Bunun nəticəsidir ki, Azərbaycan beynəlxalq humanitar forumlara, BMT-nin Sivilizasiyalararası Alyansına, Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumuna, UNESCO və İSESCONUN mötəbər tədbirlərinə ev sahibliyi edir. Eləcə də, MDB Müsəlmanlarının Məşvərət Şurasının, Qafqaz Xalqları Ali Dini Şurasının iclasları, Dünya Dini Liderlərinin Beynəlxalq Sammiti Bakıda keçirilir. Ölkəmizin Roma katolik kilsəsi ilə əlaqələri də bu sarıdan prinsiplə əhəmiyyətə malikdir.

Burada Azərbaycanın global miqyasda sivilizasiyalararası dialoqa dəstəyi öz ifadəsini mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafına dair "Bakı prosesi"ndə daha qabarıq ifadəsini tapır. Artıq ənənə halını almış bu prosesi sivilizasiyalararası dialoq, multikulturalizm ənənələrinin yayılması, mədəniy-

yətlərin və deməli xalqların yaxınlaşması yolunda atılan ən əhəmiyyətli addımlardan hesab etmək olar. Son vaxtlar dünyada baş verən köklü dəyişikliklər, cəmiyyət həyatının bir çox sahələri ilə bağlı mənəvi dəyərlərin, ənənə və mənəvi irsin yenidən qiymətləndirilməsini, bu prosesdə ümumbəşəri ilə millinin sıx vəhdətinin təmin edilməsini tələb edir. Bununla əlaqədar sivilizasiyanın özünün inkişaf meyli, onun məzmununda ideoloji və sinfi amillərin nisbəti tamamilə yeni istiqamət alır, dünyanın inkişafının vahidliyi və tamlığı, bəşər taleyinin bölünməzliyi haqqında təsəvvürlər daha da dəqiqləşir.

Son vaxtlar müasir sivilizasiyanın inkişafında sürətlilik və rəngarənglik artır, bu hal özündə ictimai hadisə və proseslərin müxtəlif meyillərini və təzahürlərini cəmləşdirməklə dünyanın əksər hissəsində multikultural mühitin və tolerantlıq ənənələrinin formalaşmasına kömək edir. Yirmi birinci əsrin əvvəllərindən həm ictimai tərəqqinin məzmunu, həm də ictimai proseslərin dinamika xeyli dəyişmiş, əvvəllər bu mürəkkəb işə ton verən bir çox amillər öz əhəmiyyətini itirməyə, öz yerini digər amillərə verməyə başlamışdır. İndi ictimai inkişafa daha çox faktlar təsir göstərir, bu işdə qarşılıqlı təsir meyilləri və vasitələri artıb çoxalır, ümumdünya sosial orqanizminə ayrı-ayrı millət və xalqların mədəniyyətlərinin, onlara məxsus konfessiyaların töhfəsi durmadan artır. Bu gün əksər ölkələrdə həyata keçirilən islahatlar, cəmiyyətin mənəvi həyatının sağlamlaşdırılması cəhdləri, məsuliyyətə və qarşılıqlı tələbkarlığa əsaslanan mənəvi-psixoloji iqlimin bərqərar edilməsinə yönəlik tədbirlər, həyatımızın bütün sahələrində yaradıcı atmosferin formalaşdırılması nəinki yeniləşmə üçün, habelə sivilizasiya və multikulturalizmin perspektiv inkişafı üçün həlledici rol oynayır. Həyatımızda vicdanlı əməyə, sağlam düşüncəyə və qabaqcıl elmi fikirə, qarşılıqlı tələbkarlığa, yüksək məsuliyyətə, eləcə də millətlər və dinlərarası əlaqələrin dərinləşməsinə ehtiyac hər gün bir az da artır. Bunlar sivilizasiyanın mənəvi atmosferini təşkil etməklə cəmiyyətə ona görə lazımdır ki, o irəliləyə bilsin, necə dəyərlər, təbəbbür və xatir-cəmilik əhvalından qəti surətdə və həmişəlik xilas olsun. Bunlar hər kəsə şəxsi ləyaqət hissinin bünövrəsi kimi, əxlaqi bihuşluğa təhrik etməyəcək əsl, həqiqi həyatın zəruri əsası kimi lazımdır. Sürətli inkişafın ali məqsədi, onun humanist məzmunu sivilizasiyalılığın bu ali məqsədlərini bərqərar etməklə paralel surətdə aparılmalıdır.

Baş verən dəyişikliklər və bununla əlaqədar sivilizasiyanın özünün inkişaf meyli, onun məzmununda ideoloji və sinfi amillərin nisbəti tamamilə yeni istiqamət alır, dünyanın inkişafının vahidliyi və tamlığı, bəşər taleyinin bölünməzliyi haqqında multikultural təsəvvürlər daha da dəqiqləşir. Müasir sivilizasiyanın Azərbaycanda təzahürünün səciyyəvi cəhəti odur ki, əslində xalq ictimai tə-

rəqqinin bir çox səhifələrini yenidən çevirmək, buraxılmış, istifadə edilməmiş imkanları yenidən işə salmaq zərurəti qarşısında qalmışdır. Dəyişikliklər və yeniləşmə dövrünə qədəm qoyma ciddi çətinliklər və maneələrdə müşayiət olunsada, Azərbaycan sivilizasiyalararası dialoqda, multikultural mühitin, tolerantlığın möhkəmlənməsində və dünya sivilizasiyasının nailiyyətlərindən bəhrələnməkdə özünəməxsus rol oynayır. Sivilizasiyalararası dialoqun qurulması istiqamətində Azərbaycanda bir sıra irimiqyaslı tədbirlərin, konfransların və beynəlxalq forumların keçirilməsi ölkəmizin yüksək inkişaf etmiş sivilizasiyaya malik bir ölkə kimi tanılmasında böyük rol oynamışdır. Dəyişikliklər və yeniləşmə dövrünə qədəm qoyma ciddi çətinliklər və maneələrlə müşayiət olunsada, Azərbaycan sivilizasiyalararası dialoqda, dünya sivilizasiyasının nailiyyətlərindən bəhrələnməkdə, ölkədə multikultural mühitin daha da möhkəmləndirilməsində özünəməxsus rol oynayır.

Lakin bu istiqamətdə qarşıda ciddi problemlər də dayanır. Qarşıdakı yaxın illərdə cəmiyyətin təkmilləşdirilməsi və sivilizasiyalılıq istiqamətində əsas qayğılarımız aşağıdakı üç mühüm istiqamətdə cəmləşəcəkdir: demokratiya, insan haqları, hüququn üstünlüyünə, multikultural dəyərlərə əsaslanan ədalətli və humanist cəmiyyət quruculuğunun daha da təkmilləşdirilməsi, sürətli iqtisadi inkişaf tempinin davam etdirilməsi və bu zəmin üzərində ölkənin ərəzi bütövlüyünün təmini.

Müasir sivilizasiyanın Azərbaycanda təzahürünün səciyyəvi cəhəti odur ki, əslində xalq ictimai tərəqqinin bir çox səhifələrini yenidən çevirmək, buraxılmış, istifadə edilməmiş imkanları yenidən işə salmaq yüksək inkişaf etmiş, təkmil dövlət yaratmaq vəzifəsini inamla yerinə yetirməkdədir. Burada neftdən asılılığın zəiflədilməsi, qeyri - neft sektorunun daha da inkişaf etdirilməsi qarşıda duran əsas vəzifələrdəndir. Bu məqsədlə ciddi dəyişikliklər və yeniləşmə dövrünə qədəm qoyma bəzi çətinliklər və maneələrdə müşayiət olunsada, Azərbaycan sivilizasiyalararası dialoqda, dünya sivilizasiyasının nailiyyətlərindən bəhrələnməkdə özünəməxsus rol oynayır. Xalqımız XXI əsrin ilk onilliyində ictimai və iqtisadi inkişafda baş vermiş bu keyfiyyət dəyişikliklərini bütün cəhətləri ilə dərk edə bilməmiş, baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşmaq, XXI əsr bütünlüklə sivilizasiyalı münasibətlər əsrinə çevirib başqa xalqlarla bir cərgədə addımlamaq üçün öz yaradıcı imkanlarını genişləndirmək yoluna qədəm qoymuşdur. Bir fakt şübhə etməmək olar ki, ötən illər Azərbaycan tarixinə həm milli təkəkkürdə suverenliyə və müstəqilliyə doğru cəsarətlə dönüş, həm də milli intibahın, sivilizasiyalı və multikultural inkişafın yeni mərhələsi kimi daxil ola bilməmişdir.

Qabil HÜSEYNLİ,
Professor.